

ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Бойко О. М.

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

В умовах сьогодення одним з пріоритетів розвитку промисловості в Україні в ряду стратегічних завдань щодо підвищення конкурентоспроможності та захисту вітчизняної продукції, в основу якої покладено процес інтеграції виробництва, фінансів, науки та освіти є створення інноваційної системи. Перехід до такого розвитку зумовлює здійснення низки значних економічних перетворень та створення нового спектру організаційно-економічних і інституціональних рішень.

Інноваційні процеси, що відбуваються в національній економіці України знайшли відображення в працях Чумаченко М.Г., Яковлева В., Стеченко Д.М., Пили В.І., Іванілова О. та інших. Однак, деякі питання потребують подальшого опрацювання.

Запровадження інноваційного розвитку економіки вимагає відповідного нормативно-правового забезпечення, до якого слід віднести Закони України “Про інвестиційну діяльність” (від 18.09.1991 р. №1560-ХІІ), “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків” (від 16.07.1999 р. №991-ХІV), “Про інноваційну діяльність” (від 04.07.2002 р. №40-ІV), “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (від 16.01.2003 р. №433- ІV), постанову Верховної Ради України “Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” (від 1999 р. №37), Державну Програму розвитку промисловості на 2003-2011 рр. (від 28.07.2003 р. №1174), Програму діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям” (2005 р.), постанову Кабінету Міністрів України “Про заходи щодо виконання у 2005 році Програми діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям” (від 6 травня 2005 р. №324).

Державною програмою розвитку промисловості на період 2003-2011 рр. передбачено еволюцію галузевих пріоритетів:

у машинобудівній галузі діяльність направлена на збільшення обсягів випуску інноваційного обладнання, експортно- та імпортозамінної продукції; створення конкурентоспроможної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках вітчизняної продукції;

у чорній та кольоровій металургії терміново необхідно здійснити реконструкцію підприємств та впровадити екологічно чисті технології; забезпечити розвиток мінерально-сировинної бази та якості сировини; підвищити обсяги виробництва порівняно з 2002 роком (на 4 % - 2003 р., 12,8 % - 2006 р., в 1,3 рази – 2011 р.); створити умови щодо впровадження малотоннажних гнучких металургійних виробництв кінцевої продукції тощо;

у хімічній та нафтохімічній промисловості вирізняють такі напрями розвитку, як освоєння виробництва нових конструкційних та функціональних матеріалів; реконструкція підприємств; впровадження ресурсозберігаючих технологій; збільшення обсягу виробництва порівняно з 2002 р. (на 10,9 % - 2003 р., в 1,4 рази – 2006 р., в 2 рази – 2011 р.).

Легка промисловість вимагає негайного забезпечення зростання обсягу виробництва у 2003 р. на 5 % порівняно з 2002 р., у 2006 р. – в 1,4 рази, а у 2011 р. – у 2,4 рази.

Передбачається, що у *харчовій промисловості* зростання обсягів виробництва у 2003 р. збільшиться на 6 % порівняно з 2002 р., а у 2006 р. – на 26 %, у 2011 р. – в 1,7 рази.

До основних принципів державної політики відносно інноваційного розвитку промисловості слід віднести: орієнтація економічного розвитку промисловості на інноваційний шлях; визначення найбільш актуальних пріоритетів інноваційного розвитку промислового комплексу; формування нормативно-правової бази щодо посилення стимулювання розвитку мережі технологічних інкубаторів, технопарків, технополісів тощо; створення умов для розвитку та використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; взаємодія науки, освіти, виробництва та фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; здійснення заходів щодо формування та підтримки функціонування міжнародної науково-технологічної кооперації; трансферу технологій, захисту сучасної вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та подальше просування на зовнішній ринок; формування більш сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності промислового комплексу країни; розвиток інноваційної інфраструктури; підготовка висококваліфікованих робочих кадрів; формування системи захисту прав інтелектуальної власності держави, юридичних та фізичних осіб.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України на період 2003-2004 рр. передбачена постановка та виконання основних завдань щодо інноваційного розвитку промисловості України: визначення пріоритетів розвитку інноваційної діяльності відносно перспективних технологій та інноваційних проектів, спроможних забезпечити підвищення ефективності та конкурентоспроможності вітчизняної продукції; сприяння створенню економічних і фінансових умов відносно активізації інновацій у виробництво; завершення формування цілісної нормативно-правової бази з регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності; створення дієвої системи захисту інтелектуальної власності держави, юридичних і фізичних осіб під час реалізації нових проектів інноваційного напрямку; розвиток інфраструктури інноваційної діяльності за рахунок створення мережі технопарків, технополісів, інноваційних бірж, центрів консалтингу тощо; перехід від фіскальної до інноваційно-інвестиційної спрямованості приватизації, частин, коштів, що надійдуть від приватизації на інноваційне інвестування підприємств, їх технічне та технологічне оновлення; нормативно-правове забезпечення інвестиційно-інноваційної схеми приватизації; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань інтелектуальної власності згідно з вимогами всесвітньої організації інтелектуальної власності, розроблення освітньо-професійних програм підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України “Назустріч людям” передбачається в Україні здійснювати промислово-інвестиційну політику. Метою слід вважати формування конкурентного виробничого потенціалу, як на внутрішньому так і, на зовнішньому ринку. У міжнародному поділі праці передбачається задіяти механізми переорієнтації виробників на нові

технологічні уклади, модернізацію та переоснащення основних засобів на основі інновацій. Такий напрямок спроможний забезпечити підвищення науково-технічного рівня та збалансованості економіки країни, наповнити внутрішній ринок високоякісними товарами, збільшити експортну складову валового внутрішнього продукту. Для цього Уряд у межах політики зниження інвестиційних ризиків: вживе заходів законодавчого захисту прав мінори тарних акціонерів, забезпечивши таким чином доступ до корпоративної інформації; фіскально стимулюватиме ре капіталізацію доходів; створить нормативну основу щодо заохочення в країну довгострокових фінансових інвестицій; активізує залучення коштів МБРР, ЄБРР та інших міжнародних фінансових організацій відносно фінансування найбільш пріоритетних інвестиційних проектів в Україні; у процесі планування бюджетних витрат на державні капітальні вкладення надаватиме перевагу формуванню активної частки капіталу тощо.

З метою впровадження у виробництво результатів інноваційних наукових і науково-дослідних розробок як пріоритетної складової стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки необхідно: удосконалити умови інноваційної діяльності, опрацювати механізм державного замовлення на впровадження пріоритетних інновацій у виробництво; розвивати інноваційні структури (технопарки, технополіси, технологічні інкубатори, венчурні фірми); створити інститути трансферу технологій з науково-технічного сектору в промисловість; створити умови щодо розвитку процесів розповсюдження технологій з метою технологічного переоснащення виробництва; розширити прошарок ефективних власників за рахунок вдосконалення правової основи правозастосовної практики банкрутства тощо.

Україна володіє високим потенціалом розвитку промисловості, в межах кожного окремого регіону. Це пов'язано зі значними сировинними ресурсами, розвинутим паливно-енергетичним комплексом та транспортною структурою, розвинена виробнича та науково-технічна база, значний кадровий потенціал. Крім того, промисловим підприємствам притаманний замкнений технологічний цикл виробництва. Спостерігаються обсяги нарощування досвіду роботи не лише з підприємствами країн Близького зарубіжжя, а й з Європейськими країнами. Внутрішній ринок характеризується великою місткістю, а зовнішні ринки – розвиваються традиційно.

Інноваційна діяльність повинна бути спрямована на вирішення таких завдань, як забезпечення економічного розвитку промисловості регіонів на основі раціонального використання їхнього потенціалу, відтворення місцевих ресурсів та охорони природного середовища; розв'язання міжгалузевих науково-технічних та управлінсько-організаційних проблем, безпосередньо пов'язаних з особливостями регіону; підвищення технологічного та інформаційного рівня всіх сфер господарської діяльності з метою виробництва конкурентоспроможної продукції; реалізація стратегії розвитку регіонів України тощо.

До пріоритетних напрямів інноваційного розвитку у сфері виробництва необхідно віднести наступне: формування наукоємного виробничого процесу; створення та дієвості інноваційної структури; технологічне та технічне оновлення базових галузей економіки; впровадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів тощо.

Враховуючи особливості кон'юнктури світового та внутрішнього ринку до пріоритетних виробництв, які можуть сприяти швидкому підвищенню промислово-технологічної переробки та посиленню конкурентоспроможності вітчизняної продукції необхідно віднести:

у машинобудуванні – виробництво авіаційної і ракетно-космічної техніки, приладобудування, суднобудування, автомобілебудування, виробництво новітнього рухомого складу та іншого обладнання для залізничного транспорту, міських автобусів, комунального машинобудування, енергетичного і сільськогосподарського машинобудування тощо;

у металургійній промисловості – виробництво високоміцних та водо- і газопровідних труб з покриттям, алюмінієвої фольги, сталеві арматури тощо;

у хімічній і нафтохімічній промисловості – виробництво мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, синтетичного корду, полімерів та виробів з них, автомобільних шин тощо;

у деревообробній промисловості – виробництво спеціальних видів паперу, картону, меблів, сірників та ін.;

у промисловості будівельних матеріалів – виробництво високоякісного скла, крейди, санітарної кераміки, новітніх матеріалів для будівництва тощо;

у легкій промисловості – поглиблена переробка льону, шкірсировини, швейне та трикотажне виробництво;

у харчовій промисловості – виробництво широкого спектру харчових продуктів та лікувально-профілактичних, препаратів на основі рослинної сировини, харчових домішок тощо.

На сьогоднішній день Україна має власне виробництво більшості видів промислової продукції, що сприяє забезпеченню її власних потреб власною продукцією: підприємства машинобудування, харчової, легкої та хімічної промисловості, а також металургії і оброблення металу.

Протягом останніх років спостерігається активізація інноваційного розвитку в промисловості, спрямована на подолання технічного відставання, переорієнтацію виробничого потенціалу та створення конкурентоспроможних виробництв. У 2003 р. в промисловості України за статистичними даними інноваційні роботи виконували 1496 підприємств, що складає 15,1 % від загальної кількості обстежених. Найбільшу схильність до інновацій за видами економічної діяльності промисловості виявили підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (35,4 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (24,0 %), машинобудування (23,9 %), а також металургії та оброблення металу (17,0 %).

Серед підприємств колективної форми власності кількість підприємств, що здійснювали нововведення сягала 1267 одиниць, у тому числі кошти витрачали на дослідження та розробки – 295, придбання нових технологій – 133, з них придбання права власності на винаходи, корисні моделі тощо – 38, виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів – 357, придбання машин, обладнання, установок – 571, маркетинг та рекламу – 365, інші – 207.

Слід зазначити, проблематичним залишається питання відносно того, що майже 90 % промислових продуктів не має сучасного високотехнологічного та

наукового забезпечення; зменшується кількість наукових організацій, які займаються технічним розвитком, а також організації конструкторського та заводського секторів; зменшується чисельність високо спеціалізованих фахівців науково-технічної сфери. На жаль, недосконалим залишається рівень патентного захисту вітчизняних винаходів. Винахідники не бажають займатись питаннями патентування чи не спроможні за рахунок не відпрацьованості дієвих механізмів щодо захисту прав інтелектуальної власності при тому, що існує Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”, а також Указ Президента “Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні”. Вітчизняні патенти мають декларативну силу, а оформлення відповідного міжнародного захисту залишається не досяжним за рахунок їх високої вартості. У 2003 р. витрати за напрямками інноваційної діяльності у промисловості України склали 3018276,0 тис. грн. Витрати здійснювали переважно підприємства харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів, а також машинобудування.

Основним джерелом фінансування інноваційного розвитку були власні кошти підприємств, питома вага яких у 2003 р. складала 70,3 % у загальному обсязі фінансування технологічних інновацій. За рахунок коштів державних та місцевих бюджетів інноваційні роботи здійснювали підприємства з видобування енергетичних та неенергетичних матеріалів, харчової промисловості та перероблення сільськогосподарської продукції, легкої промисловості, машинобудування, металургії та оброблення металу, а також виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. На нашу думку необхідно збільшити витрати на технологічні нововведення на промислових підприємствах, що сприятиме вдосконаленню технологічного процесу, економії ресурсів, відповідності екологічним вимогам, а значить конкурентоздатності за рахунок поліпшення якості продукції, зниження її собівартості, розширення номенклатури та асортименту продукції, що випускається. Збільшилась порівняно з попереднім роком частка фінансування інноваційних робіт, що виконувалися за рахунок коштів вітчизняних та іноземних інвесторів – 10,7 %. На жаль, українська інноваційна сфера залишається не досить привабливою як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. Це пов'язано з недосконалістю нормативно-правової бази та часової тривалості окупності інвестицій.

77 підприємств використали кредити для розвитку інноваційної діяльності, що складає 18,0 % загального обсягу фінансування.

Роботи по впровадженню інновацій у 2003 р. виконували 1120 підприємств, з них здійснювали механізацію та автоматизацію виробництва – 315, впроваджували нові технологічні процеси – 476, освоювали виробництво нових видів продукції – 917. Впровадження технологічних інновацій сприяло оновленню продукції на промислових підприємствах, підвищенню технічного рівня і конкурентоспроможності, раціональному використанню матеріальних та енергетичних ресурсів.

Кількість підприємств, що відвантажували інноваційну продукцію становило 1172 одиниці. Обсяг відвантаженої інноваційної продукції – 12882111,4 тис. грн. або 5,6 %.

Невирішеним залишається питання відносно зростання конкурентоспроможності промислового виробництва, яке сприятиме ефективності промислового комплексу, лібералізації економіки, формуванню конкурентоспроможного середовища, а також розширення спектру підприємницької діяльності та зростанню конкурентних можливостей,

інтеграції нашої країни у європейський і світовий простір. Для цього необхідно забезпечити співробітництво з країнами СНД та Дальнього зарубіжжя; формувати розгалужену систему збуту товарів і послуг; активізувати імпортозаміщуючу політику з метою задоволення потреб внутрішнього ринку і збереження валютних резервів держави тощо.

Для вітчизняної економіки інновації та інноваційний розвиток є рушійною силою, яка спроможна забезпечити економічну незалежність України, подолати розрив з розвиненими державами. Інноваційний розвиток забезпечуватиме впровадження нових технологій, передової техніки на діючих виробничих потужностях реального сектору економіки за рахунок техніко-технологічного переоснащення, особливо у паливно-енергетичному комплексі, металургії та обробленні металу, машинобудуванні.